

LIMESplus – Stranci u Beogradu (rezimei)

UDK: 316.75(497.11:410)“17/18”; 821.111.09-992

OD GRADA S DRUGE STRANE GRANICE ZAPADNE CIVILIZACIJE KA GRADU UNUTAR GRANICA EVROPE (XVIII–XIX VEK)*

Slobodan G. Marković

Rad prati sliku koja je u Britaniji nastajala o Beogradu od pisama Lejdi Montegju iz 1716. do početka XX veka, na osnovu putopisa, mapa i geografskih opisa. Autor ukazuje na imaginarnu granicu civilizacije koju je prosvetiteljstvo postavilo posle 1740. na južne granice Austrije. Time je Beograd za zapadne Evropljane i Britance ostao s druge strane civilizacije i postao portal Istoka i njegova najsevernija tvrđava. Tokom XIX veka dolazi do evropeizacije i okcidentalizacije (pozapadnjenja) slike Beograda. Ovaj proces se okončava jasnim razvrstavanjem Beograda krajem XIX veka u okviru „civilizacije” čime on, u britanskom viđenju, konačno napušta Istok.

UDK: 821.111.09-992“18”

BRITANSKA PERCEPCIJA BEOGRADA: MODERNIZACIJA U XIX VEKU

Aleksandar Rastović

U ovom radu se na osnovu brojne putopisne literature analizira britanska percepcija Beograda u XIX veku jer je to stoleće karakteristično po brojnim posetama najznačajnijih i najuticajnijih predstavnika engleskog društvenog života srpskoj prestonici. Oni su pre dolaska imali brojne stereotipe o Beogradu kao maloj, neurednoj turskoj kasabi gde živi primitivan i gotovo potpuno nepismen svet. Ipak, tokom boravka i po povratku u svoju zemlju oni su tu negativni matricu napustili s obzirom na to da su se lično uverili da se radi o potpuno drugačijoj stvarnosti od one koju su stekli pre dolaska. Njihove zabeleške o Beogradu predstavljaju dragocena svedočanstva o izgledu grada, njegovom razvoju, običajima, modi, društvenom životu. Sedamdesetih godina devetnaestog veka Beograd je zapljusnut procesom modernizacije i urbanizacije, a potreba da se izuče iskustva najvažnijih evropskih gradova u procesu modernizacije naveli su tadašnje gradsko vođstvo da pošalje specijalnu delegaciju između ostalog i u London i druge engleske gradove kako bi na licu mesta proučili modernizaciju i urbanizaciju britanskih gradova. Znanja i iskustva Londona, Istborna i Brajtona u komunalnoj, zdravstvenoj i drugim sferama znatno su uticala na ubrzani proces modernizacije Beograda osamdesetih i devedesetih godina XIX veka.

UDK: 355.083.4:929 ΔOKCAT H.

ŠVAJCARAC U BEOGRADU: NIKOLA DOKSAT DE MOREZ

Nikola Samardžić

Vladimir Abramović

Rad daje pregled života i karijere carskog generala i inženjera Nikole Doksata de Moreza, koji je izradio projekat obnove i izgradnje Beogradske tvrđave u skladu sa fortifikacijskim propisima barokne epohe (Vobanov sistem). Posebna pažnja je posvećena njegovom učešću u austro-turskom ratu 1737–1739. O Doksatu se u domaćoj i stranoj historiografiji pisalo uglavnom fragmentarno, pri čemu se akcenat pre svega stavljao na njegovu vojnu službu i kasnije pogubljenje. Rad nastoji da te podatke objedini i pruži jedan celovitiji narativ. Osim toga, prikazana je i transformacija Beograda kroz planirane i delom sprovedene radove na rekonstrukciji urbanog jezgra i gradskih utvrđenja. Kontekstualizacija tih preobražaja je prelomljena kroz prizmu austrijskih geopolitičkih planova za jugoistok Evrope u prvoj polovini XVIII veka, koje su kao posledicu imale brisanje provincijalnog karaktera Beograda i postavljanje temelja njegove prve evropeizacije i modernizacije. Ti preobražaji su podvukli njegovu vojno-stratešku ulogu pograničnog utvrđenja, koju će zadržati i u narednom stoleću, i omogućili da Beograd postane jedna od najjačih tvrđava na jugoistoku Evrope. Rad se delom zasniva i na starijoj nemačkoj literaturi, kao i novijim istraživanjima.

ALI-RIZA PAŠA: POSLEDNJI TURSKI KOMANDANT BEOGRADSKE TVRĐAVE

Rodoljub Vasiljević

Rad ima za cilj da predstavi period tokom kojeg je Ali-Riza paša komandovao turskom posadom na Kalemegdanu i koji predstavlja prekretnicu u razvoju Beograda. Još pre nego što ga je napustila turska vojska, to je učinilo muslimansko stanovništvo grada. Time je nestalo turskog dela varoši i širom su otvorena vrata ka putu nestanka orijentalne fizionomije Beograda i njegovog pretvaranja u grad sa evropskim karakterom. Svedočanstvo o izgledu srpske prestonice ovih prelomnih godina ostavio nam je Luj Leže (Lous Leger), francuski slavista i potonji profesor na Sorboni. On je boravio u Beogradu 1867. godine, a opis grada nam je ostavio u svojoj knjizi *Le monde slave, études politiques et littéraires*. Ali-Riza paša bio je naklonjen Srbima, a i knezu Mihajlu, te je njegovim dolaskom, posle bombardovanja Beograda i sukoba koji su mu prethodili, došlo do naglog poboljšanja odnosa između Kneževine i Carstva. On je, kao i njegovi prethodnici, pored toga što je bio beogradski vezir, zauzimao i položaj zapovednika beogradske tvrđave – „Veligrade muhafis”. Sa Ali-Riza pašom u Srbiju je stigla i njegova pratnja sastavljena od činovnika i harema, na čijem se čelu nalazila pašinica Mejra. Ova obrazovana, mlada i lepa žena, po nacionalnosti Grkinja, ubrzo je zavolela Beograd i Srbiju. Jezicima koje je do tada govorila, francuskom, grčkom i turskom, za kratko vreme je dodala i poznavanje srpskog jezika. Vezirica Mejra bila je poznata po tome što je u svojim salonima priređivala svečana posela na kojima su prisutvovali žene viđenijih Srba.

UDK: 821.112.2.09-992 БЕГРАД X.

HERMAN VENDEL I BEOGRAD: POGLED BEZ PREDRASUDA

Vladimir Abramović

Cilj ovog rada je da prikaže sliku koju je o Beogradu ostavio Herman Vendel, nemački istoričar, političar, publicista i pisac. On se uz Gerharda Gezemana, Jozefa Matla i Alojza Šmausa ubraja među značajne utemeljivače nemačke srbistike i kroatistike, kao i afirmatore i propagatore srpske kulture i južnoslovenske državne zajednice. U radu će biti razmatrani Vendelovi putopisi *Od Marburga do monastira*. Južnoslovensko putovanje (Von Marburg bis Monastir. Eine südslawische Reise) i Putovanje po Crnoj Gori, zapadnoj Srbiji, Bosni, Hercegovini i Dalmaciji (Von Belgrad bis Buccari. Eine unphilosophische Reise durch Westserbien, Bosnien, Hercegovina, Montenegro und Dalmatien), odnosno oni delovi koji se odnose na autorov boravak u Beogradu. Značaj ovih putopisa se ogleda u tome što ih Vendel piše bez predrasuda i unapred zamišljenih kategorija. On Beograd ne posmatra na stereotipan način, kao granični grad između Evrope i Azije, odnosno kao kapiju prema imaginarnom Orijentu, već ga vidi kao deo Evrope.

UDK: 94(497.11 БЕОГРАД)“15/17”(093.3)
341.7(560)“15/17”(093.3)

DIPLOMATE U RANOMODERNOM BEOGRADU: DOLAZAK NOVIH STRANACA

Marija Kocić

Tokom ranomoderne epohe uobličavao se manir komunikacije Porte sa Evropom, zbog čega su u Beograd počeli da pristižu ljudi, koji su uživali poseban društveni položaj – diplomate. Osmansko carstvo prihvatilo je održavanje redovne i vanredne komunikacije sa pojedinim evropskim dvorovima. Odnosi na relaciji Beč – Carigrad uticali su na izdvajanje Beograda kao obaveznog svratišta za diplomate. Članovi stranih poslanstava videli su Beograd na svoj način, što je doprinelo širenju njegovog orijentalnog identiteta u Evropi. Istraživanje se temelji na građi iz Državnog arhiva u Beču (K.u.K Haus-Hof und Staats Archiv) i Nacionalnog arhiva u Londonu (Public Record Office), dopunjeno putopisnom i memoarskom literaturom, čiji su tvorci diplomate ili ljudi iz njihovog okruženja.

UDK: 94(=411.16)(497.11)"16/17"
323.15(=411.16)(497.11)"16/17"

STATUS JEVREJA U OSMANSKOM I HABZBURŠKOM BEOGRADU (XVII–XVIII VEK): STRANCI, MANJINE ILI SARADNICI?*

*Haris Dajč
Maja Vasiljević*

Cilj ovog rada je da kontekstualizuje poziciju Jevreja u Beogradu pod osmanskim i habzburškom upravom. Pažljivom selekcijom izvora, autori nastoje da pruže kako teorijsko-kritički pogled, tako i nadogradnju dosadašnjeg diskursa o ovoj zajednici u Beogradu. Autori ovog rada se zalažu za produbljeno posmatranje statusa Jevreja i kritiku diskursa o jevrejskoj zajednici posmatranoj zasebno, odnosno van društvenog konteksta. Naime, tokom (XVI) XVII i XVIII veka, i Srbi kao jedne od najvećih zajednica, i Jevreji kao jedna od niza manjina u Beogradu, kao i Turci, bili su iz različite perspektive posmatranja „stranci” u Beogradu. I sama uprava, osmanska ili habzburška, bila je etnički raznovrsna čime su se dodatno usložnjavali međuljudski odnosi u gradu na raskršću velikih carevina. Smatramo da se, s jedne strane, tek mapiranjem dinamične etničke mape ranomodernog Beograda može razumeti status jevrejske zajednice u njemu. S druge strane, praćenjem osobenih kulturnih vrednosti i normi svojstvenih ovoj zajednici, institucija i zasebnih istorija njenih članova, može se konačno dostići produbljeno naučno razumevanje njihove pozicije u Beogradu.

UDK: 272-789.5-764(497.11)"1580/1632"

ISUSOVCI U BEOGRADU: 1580–1632. GODINE: U MISIJI VERSKOG OBRAZOVANJA

Jelena Todorović

Prvi od pripadnika Braće Isusove Družbe koji je boravio na tlu današnje Srbije bio je obrazovni Dubrovčanin, patre Bartol Sfondrati. Prva etapa misionarskog delovanja Isusovaca u Srbiji može se neprekidno pratiti od misije pomenutog Dubrovčanina Sfondratija koji je osamedesetih godina XVI veka po papinoj instrukciji ovamo upućen kao "bogougodan i radan... obrazovan i vešt u moralnoj teologiji", pa sve do prve polovine 1632. kada, prokazani od strane bosanskih franjevac, poslednja braća bivaju prognana iz Beograda a njihova imovina zaplenjena. Okosnica misionarskog rada pripadnika ovog reda je osnivanje najpre beogradske rezidencije, a zatim i gimnazije za katoličku mladež 1613. godine, te internata dve godine kasnije. Najveći doprinos razvoju katoličkog prosvetiteljstva u Srbiji imaju čuveni jezikoslovac i naučnik, prevodilac Svetog pisma na narodni slovenski jezik štokavskog narečja, patre Bartol Kašić i patre Ištvan Sini. Godine 1619. zatvara se internat a naredne i gimnazija. Obrazovna delatnost isusovaca prekida se, konačno, 1632. godine da bi se obnovila tek u narednom veku.

UDK: 32:929 PAJC P. A.
351.74(497.1)"192"

RUDOLF ARČIBALD RAJS U BEOGRADU: REFORMATOR SRPSKE POLICIJE

Svetlana Ristović

U ovom radu se govori o Rudolfu Arčibaldu Rajsu, velikom prijatelju Srba iz najtežih dana – „golgotе i vaskrsa Srbije” u Prvom svetskom ratu i stvaranja zajedničke države slovenskih naroda na jugoistoku Evrope.

Pored osnovnih biografskih i bibliografskih podataka o njemu i njegovom stvaralaštvu, naglasak je na njegovim poduhvatima kao učesnika Prvog svetskog rata i svedoka na mirovnim konferencijama. Poseban akcenat je na doprinosu izgradnji i funkcionisanju institucija moderne države (pre svega policije!) koji se ogleda u napuštanju arhaičnih funkcija policije, njenog odvajanja od politike i usmeravanje ka potrebama društva.

JAN NEVOLE: PRVI MODERNI ARHITEKTA U BEOGRADU

Mirjana Roter Blagojević

Početak četrdesetih godina 19. veka ostvaren je značajan kvalitativni pomak u građevinarstvu Kneževine Srbije i njene prestonice. Pored još uvek brojnog prisustva tradicionalnih majstora-građevinara, neimara i dundera, s juga Balkana, uočava se priliv maor-majstora i palira iz Vovodine, koji donose novu tehniku gradnje u masivnoj konstrukciji od kamena i opeke. Posebno se vodi računa o izgradnji državnih zdanja, koja je u nadležnosti Odeljenja građevina unutar Ministarstva unutrašnjih dela, gde rade školovani graditelji većinom pridošli iz srednjoevropskih centara.

Cilj ovog rada je da se istakne značaj koji su imali strani inženjeri i arhitekta za modernizaciju državne građevinske službe u kojoj se 1845. godine uvodi zvanje arhitekta. Posebno je važno delovanje Čeha Jana Nevole (1812–1903), koji je prvi poneo ovo zvanje. Kako se školovao ne samo na Tehničkom fakultetu u Pragu, već i na Tehničkoj visokoj školi i Umetničkoj akademiji u Beču, on je pored solidnog tehničkog obrazovanja posedovao i umetničko, čime se izdvojio od ostalih državnih inženjera. Kao vodeći projektant izradio je brojne projekte za državna zdanja, među kojima su posebno značajni nova Vojna bolnica (1946–49) i Artiljerijska škola (oko 1850) u Beogradu.

Nevolinim dolaskom nastupila je nova etapa razvoja graditeljstva u Kneževini Srbiji koje više nije bilo delo graditelja skromnog znanja, već arhitekata školovanih u razvijenim evropskim centrima gde su temeljno ovladali savremeni saznanjima iz ove oblasti. Svojim dugogodišnjim radom u državnoj službi, kao glavni arhitekta i nastavnik na Inženjerskoj školi u Topčideru, Nevola je presudno uticao na unapređenje graditeljstva u celoj zemlji. Njegova zdanja nisu bila provincijalna, već veoma bliska evropskim uzorima, posebno kroz primenu novih modernih materijala i konstrukcija, kao što je liveno gvožđe. Nakon odlaska u penziju projektovao je 1863. godine prvu dvospratnu palatu u srpskoj prestonici, rezidenciju Kapetan Miše Anastasijevića, kasnije Univerzitet, kroz čiju je romantičarsku arhitekturu iskazao svoje vrhunsko graditeljsko umeće.

JOVAN GAVRILOVIĆ: DOPRINOS DRŽAVNO-PRAVNOM I EKONOMSKOM RAZVOJU SRBIJE

Dejan M. Radulović*
Sofija Radulović

Ovaj rad se bavi Jovanom Gavrilovićem, Srbinom iz Habzburške monarhije i njegovim uticajem na razvoj srpskog jezika, političko-državno-pravne misli i ekonomije Srbije u XIX veku. Ono što čini zanimljivim izučavanje života i dela Jovana Gavrilovića jeste njegovo strano poreklo, razlozi dolaska u Srbiju, kao i njegov uspon ka mestu jedne od najuglednijih i najpoštovanijih ličnosti starog srpskog društva. Izučavajući njegov život i delo, može se doći do spoznaje koliko je veliki uticaj u tom periodu stvaranja srpske države imala srpska inteligencija, koja je živela van Srbije ali učestvujući direktno u njenom nastanku i razvoju. Cilj ovog rada i njegov doprinos je pokušaj da otkrije u kolikoj meri je bio izražen Gavrilovićev doprinos donošenju Ustava iz 1869. godine. Kao osoba koja se starala o kneževoj bezbednosti, vaspitanju, obrazovanju, dvorskom personalu, vršeci nadzor nad njegovim nastavnicima uticao je na razvijanje austrofilске svesti kod kneza Milana, što je kasnije moglo da se odrazi i na razvoj politike, prava i ekonomije u Srbiji koji su čvršće vezani za Habzburšku monarhiju.

DAVORIN JENKO „NAŠ STRANAC“ U KULTURNOM ŽIVOTU BEOGRADA (1865–1914): KONTRADIKTORNOSTI ETNIČKOG KONCEPTA NACIONALNOG IDENTITETA

Ivana Vesić

Muzičke institucije u Beogradu i Srbiji u drugoj polovini 19. veka u velikoj su meri zavisile od inostranih kadrova, najčešće građana Austrougarske, usled nedostatka adekvatno obrazovanih domaćih muzičkih stručnjaka. Ovakva situacija doprinela je dolasku značajnog broja Čeha, Austrijanaca, Nemaca, kao i Mađara u srpske gradove gde su radili na muzičkom opismenjavanju kako imućnijih, tako i širih slojeva, a potom i na utemeljenju i ekspanziji visokoumetničke i popularne muzičke prakse. Iz istih razloga se polovinom 60-ih godina u Beogradu našao i Slovenac Davorin Jenko koji će zahvaljujući svom angažmanu u Beogradskom pevačkom društvu i u Narodnom pozorištu steći značajan ugled u srpskoj sredini, kao i u među srpskom obrazovanom populacijom iz Austrougarske. Budući da se Jenkovo delanje u Beogradu poklapalo sa intenzivnim širenjem panslavističkog diskursa i diskursa kulturnog nacionalizma u okviru političkog, kulturnog, naučnog i umetničkog polja uspeh njegovih muzičkih ostvarenja i prestiž koji je vremenom sticao među publikom različitog društvenog profila nailazili su na podeljene reakcije među pripadnicima intelektualne elite. Činjenica da je kompozitor slovenačkog porekla stvarao muziku uglavnom proisteklu iz elemenata šire shvaćenog srpskog muzičkog folklora koju je publika prihvatala i prepoznala kao srpsku muziku otvorila je prostor za polemike hroničara i komentatora beogradskog muzičkog života u srpskim, vojvođanskim i bosanskim listovima i časopisima. Pokušavajući da objasne fenomen srpske muzike „stranog” porekla autori su izvodili interpretacije koncepta srpstva otkrivajući u njemu izvesne epistemološke rupture. Rasprave oko statusa Jenkove muzike u vidu njenog poimanja kao srpske ili ne-baš-sasvim srpske, ukazivale su na različitost ideoloških pozicija koje su se pojavile u okviru srpske elite iz Kraljevine Srbije i Austrougarske. Cilj rada je da se ukaže na izdiferenciranost etničkog koncepta nacionalnog identiteta proisteklog kao rezultat nepoklapanja u viđenjima elite kada je reč o daljem razvoju srpske kulture. Važan segment predstavljaće predočavanje značaja te pojave u teorijskom i kulturno-istorijskom pogledu.

UDK: 75.071.1:929 ИВАНОВИЋ К.

KATARINA IVANOVIĆ U BEOGRADU: NACIONALNA HEROINA ILI STRANKINJA?

Milica Cicmil

Ovaj rad se bavi nacionalnim i kulturnim identitetom i značajem prve srpske slikarke, Katarine Ivanović. Rođena je u Ugarskoj u XIX veku, ali je poreklom i tradicijom bila vezana za Srbiju, zemlju koja se prvi put susrela sa ženom koja slika. Školovala se na akademijama u Beču i Minhenu, sa ciljem da stečena znanja primeni u veličanju nacionalne ideologije. Pesnik Sima Milutinović Sarajlija najviše je doprineo statusu Ivanovićeve kao savremene nacionalne heroine, ali je taj status imala izvan granica kneževine Srbije. Dugo očekivani dolazak u Beograd nije ispunio njena očekivanja. Umesto hvalospeva i velikih istorijskih kompozicija, doživela je ignorisanje svog naroda. Osetila se kao stranac na svome. Beograd nije ni podsećao na evropske metropole u kojima je boravila. Za sobom je ostavila galeriju portreta. Željeno Osvajanje Beograda nastalo je mnogo kasnije. Boravak u Beogradu prouzrokovao joj je krizu identiteta, koja nije prošla sve dok nisu stigle zakasnele zasluge za njena dela. Katarina Ivanović je prva žena koja je postala član Srpskog učenog društva. Svoje slike je zaveštala Narodnom muzeju u Beogradu, koji je time drugi put u istoriji posedovao kompletan umetnički opus jednog umetnika. U radu će se razmatrati položaj žene u Srbiji u XIX veku, njen samostalni put ka uspehu i njena percepcija u javnosti.